

DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-17>

ПРОГНОСТИЧНИЙ МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Ганна Коваль,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної і прикладної психології

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Одеса, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-0291-7501

aankova68@gmail.com

Анотація. У статті розглядається прогностичний метод, спрямований на визначення схильності до делінквентної поведінки та особистісних особливостей підлітків, що впливають на формування протиправної поведінки (базисних потягів, актуальних схильностей, потребної сфери та типів акцентуації рис характеру). Даний метод дозволив об'єднати як суб'єктивні проєктивні та вербальні методики (методика восьми потягів Л. Сонді в модифікації Л. Собчик; Патохарактерологічний діагностичний опитувальник М. Іванова, А. Лічко), так і об'єктивні (хронометрування за методикою Б. Цуканова). Виходячи із запропонованої дискримінантної функції, аномальний розвиток особистості делінквентних підлітків визначається за такими основними параметрами, як: суб'єктивний крок часу; девіантна орієнтація мотиваційно-сміслової системи та спрямованості особистості по відношенню до соціальних норм та цінностей; дисгармонійність індивідуально-психологічних (характерологічних) властивостей та потягів. Ці параметри за допомогою дискримінантної функції, утворюють тривимірну систему координат діагностики та корекції аномального розвитку особистості. Надійність методу з урахуванням запропонованої процедури вимірювання становить 70, 62 %.

Ключові слова: прогностичний метод, підлітки, делінквентна поведінка, хронометрична проба, одиниця часу, акцентуація, базисні потяги, превенція.

PROGNOSTIC METHOD OF DETECTING DELINQUENT BEHAVIOR OF ADOLESCENTS

Hanna Koval,

Candidate of Psychological Sciences,

*Associate Professor at the Department of Social and Applied Psychology
of the Odesa National University named after I. I. Mechnikova (Odesa, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0003-0291-7501

aankova68@gmail.com

Abstract. The article examines a prognostic method aimed at determining the propensity for delinquent behavior and personal characteristics of adolescents that influence the formation of illegal behavior (basic drives, current tendencies, the necessary sphere and types of accentuation of character traits). This method made it possible to combine both subjective projective and verbal methods (methodology of Sondі's eight trains in a modification by L. Sobchik; patho-characteristic diagnostic questionnaire by N. Ivanova, A. Lychko), and objective (timekeeping according to the method of B. Tsukanov). Based on the proposed discriminant function, the abnormal personality development of delinquent teenagers is determined by such basic parameters as: subjective time step; deviant orientation of the motivational and semantic system and orientation of the individual in relation to social norms and values; disharmony of individual psychological (characteristic) properties and drives. These parameters, with the help of a discriminant function, form a three-dimensional system of coordinates for the diagnosis and correction of abnormal personality development. The reliability of the method, taking into account the proposed measurement procedure, is 70.62%.

Key words: prognostic method, teenagers, unit of time, delinquent behavior, chronometric test, accentuation, base urges, prevention.

Вступ. У підлітковому віці яскраво виявляється гетерохронність розвитку підлітка: фізична, психічна та соціальна зрілість, як правило, не збігаються. У зв'язку з цим, навіть за нормального розвитку, у підлітків нерідко відзначаються пубертатні кризи.

Друге десятиліття життя людини відрізняється психічною нестабільністю. З'являються різні, часто суперечливі та протилежні якості особистості: підвищена самовпевненість поєднується з легкою ранимістю, врівноваженість психіки з імпульсивністю, дратівливістю і т.д. Для підлітків характерно «примірювання» до себе різних типів поведінки, що в окремих випадках може призвести до різноманітних форм порушення поведінки: зловживання спиртними напоями, наркотиками, підвищеною агресивністю, сексуальними девіаціями та делінквентною поведінкою.

Сутність делінквентної поведінки досліджували М. Чунусов, М. Докторович, А. Дмитров, М. Фіцула, А. Боднар, Н. Г. Макаренко та ін.

У вузькому значенні слово «делінквентність» є синонімом поняття злочинності, індивідуальної та групової злочинної поведінки. «Злочинність» є кримінологічною категорією, що означає сукупність усіх фактично скоєних протиправних діянь, за кожне з яких передбачена карна відповідальність.

Ми підтримуємо думку М. Чунусова, який вважає, що делінквентна поведінка – це поведінка, за якої неповнолітні здійснюють протиправні вчинки, які мають зовнішні ознаки «правопорушень», але за які вони не можуть нести юридичну відповідальність, оскільки у них ще не настав стан юридичної дієздатності (М. Чунусов, 2013: 158-161).

У кримінології делінквентна поведінка характеризується асоціальними вчинками підлітків, які повторюються і утворюють певний стійкий стереотип дій, що порушують правові норми, але за які не притягують до кримінальної відповідальності через їхню обмежену суспільну небезпеку або малий вік дитини, який не дає змоги притягти до кримінальної відповідальності (О. Барабаш, 2017: 62-66).

Проблема делінквентної поведінки підлітків та її профілактика є надзвичайно актуальними, тим більше, що існуюча в даний час система попередження протиправної поведінки підлітків, на думку більшості авторів, залишається малоефективною. Спостерігається перевантаження органів профілактики, що призводить до низького рівня аналізу справ, що розбираються, відсутності індивідуального підходу до неповнолітніх, неможливості уважного вивчення особистості, стану їх фізичного та нервово-психічного здоров'я, умов життя та виховання.

Система профілактики має пенітенціарний характер, де основним впливом на підлітків і батьків є залякування чи застосування заходів покарання, відсутній комплексний превентивний метод, що дозволяє виявити у підлітків схильність до делінквентної поведінки.

Проблематика, пов'язана з делінквентною поведінкою неповнолітніх та профілактичною роботою по її попередженню, була і залишається одним із найактуальніших напрямків наукових досліджень вітчизняних психологів (Ю. Антонян, Л. Балабанова, Г. Коваль, Ю. Меркулова, Н. Мілорадова, О. Цильмак, С. Яковенко, І. Ярмиш та ін.).

Злочинність неповнолітніх характеризується нерівномірністю динаміки за різними часовими показниками, що пояснюється як об'єктивними чинниками, а й віковими психологічними особливостями підлітків (Я. Агабегян, А. Бандура, І. Бушай, І. Жданова, І. Кон, Ж. Піаже, Е. Еріксон та ін.). В основному, дані дослідження стосувалися ціннісно-мотиваційних, емоційно-вольових та особистісних аспектів протиправної поведінки у пубертатному періоді.

Спектр причин, що призводять до делінквентної поведінки підлітків, неоднозначний і включає як внутрішні, індивідуально-особистісні фактори (Л. Балабанова, Н. Греса, М. Кузнецов, У. Михайлишина, І. Шамриленко та ін.), так і зовнішні, соціальні (О. Бандурка, С. Бочарова, О. Землянська, П. Макаренко, С. Яковенко, І. Ярмиш, О. Ярош та ін.).

Одним із факторів делінквентної поведінки, який вкрай важливий при роботі з підлітками-правопорушниками, але практично не використовується, є фактор часу. Проблема часу є міждисциплінарною і вирішується на основі різних методологічних підходів (К. Абульханова-Славская, Б. Ананьев, Є. Головаха, В. Зінченко, П. Фресс, Д. Элькин, Б. Цуканов та ін.). Однак питання, що знаходяться в межах психології часу і юридичної психології, потребують більш глибокого вивчення і вимагають подальшого розвитку. Дослідження зв'язку делінквентної поведінки підлітків і фактору часу фрагментарні та розроблені недостатньо; виникнення делінквентної поведінки підлітків не структуровано в часі, дані по цьому питанню є нечіткими та розмитими.

Багатогранність і недостатня вивченість психології часу в рамках юридичної психології, доцільність у слідчо-судовій практиці наукових даних про тимчасову локалізацію та структурування в часі делінквентної поведінки підлітків, необхідність у психологічному методі визначення схильності підлітків до делінквентної поведінки з метою проведення превентивної та корекційної роботи з метою зниження рівня підліткової злочинності, обумовлюють актуальність даного наукового дослідження.

Основна частина. Мета роботи: визначити особливості суб'єктивного кроку часу як одного з факторів делінквентної поведінки підлітків та запропонувати психологічний метод визначення схильності підлітків до делінквентної поведінки на основі суб'єктивного кроку часу та особистісних особливостей підлітків.

Завдання дослідження:

1. Визначити суб'єктивний крок часу, τ -тип та С-період у делінквентних підлітків 14-18 років.
2. Проаналізувати зміст і структуру базисних потягів, актуальних схильностей та глибинних потреб делінквентних підлітків.
3. Виявити та проаналізувати домінуючі типи акцентуації характеру делінквентних підлітків.
4. Встановити взаємозв'язок між суб'єктивним кроком часу, базисними потягами, актуальними схильностями, глибинними потребами та характерологічними особливостями делінквентних підлітків.
5. Розробити психологічний метод визначення схильності підлітків до делінквентної поведінки на основі суб'єктивного кроку часу та рекомендації щодо його використання у профілактичній та корекційній роботі

Матеріал і методи дослідження. Дослідження проводилося на базі Курязької виховної колонії, а також на базі Одеської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 58. Гендерний аспект вибірки зумовлений кількісним переважанням осіб чоловічої статі у статистиці підліткової злочинності, специфікою методики ПДО М. Іванова, А. Лічко, а також, базою дослідження, де утримуються підлітки тільки чоловічої статі. Було досліджено 137 засуджених підлітків як основна група та 41 законослухняний підліток-школяр. Вік випробуваних від 14 до 18 років.

У масиві підліткових деліктів виділилися: злочини, пов'язані з користю: статті 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбійний напад), 289 (незаконне заволодіння транспортом); а також, 296 (хуліганство), 152 (згвалтування), 121 (тяжкі тілесні ушкодження) та 115 (вбивство). З метою виконання поставлених завдань дослідження було застосовано діагностичний комплекс, що включає такі методики: метод хронометричної проби Б. Цуканова; методика восьми потягів Л. Сонді у модифікації Л. Собчик; патохарактерологічний діагностичний опитувальник (ПДО) М. Іванова, О. Лічко.

Метод хронометрії звукових сигналів у діапазоні від 1 до 6 секунд, за методикою, розробленою Б. Цукановим, використовувався у дослідження власної індивідуальної одиниці часу, тимчасових характеристик випробуваних, визначення типу їх темпераменту, точок фазової сингулярності, «переважних» хвороб та інтелектуального потенціалу особистості (Б. Цуканов, 2000: 220).

Методика восьми потягів Л. Сонді у модифікації Л. Собчик дозволила провести порівняльний аналіз базисних потягів, генетично обумовлених та динамічно актуальних схильностей делінквентних підлітків (Л. Собчик, 1998: 126)

З допомогою ПДО М. Іванова, А. Лічко. досліджувалися такі якості: акцентуація, алкоголізація, делінквентність, мужність – жіночність, дисимуляція, відвертість, негативне ставлення, реакція емансипації, органічна психопатія (Н. Портницька: 2012).

Також, використовувалися методи описової статистики, порівняння середніх показників у досліджуваній та контрольній групах, кореляційний аналіз показників (U-критерій Манна-Уїтні), дослідження причинної структури зв'язків між показниками (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена) та дискримінантний аналіз як основний предиктивний інструмент.

На всіх етапах статистичного дослідження для аналізу та супроводу даних використовувався табличний процесор Microsoft® Excel та статистичний пакет PASW Statistics 18.0 компанії IBM.

Результати та їх обговорення. Вирішую перше завдання дослідження, було досліджено суб'єктивний крок часу у випробуваних за допомогою процедури хронометрування. У дослідженні ми порівняли основну та контрольну групи за значеннями суб'єктивного кроку часу, значенням фази великого біологічного циклу та коефіцієнтом вродженого інтелектуального потенціалу (Б. Цуканов, 2000:134-168).

За допомогою непараметричного U-тест Манна-Уїтні було проведено порівняння середніх значень «тимчасових» характеристик основної та контрольної груп. Результати застосування цього статистичного методу подані нижче (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості «тимчасових» характеристик основної та контрольної груп

Статистики	Вік	Суб'єктивний крок τ	Фаза С	IQ
Статистика U Манна-Уїтні	2646	963	2088	2737
Статистика W Уїлкоксона	3507	1824	11404	12053
Z-статистика	-0,52	-6,384	-2,436	-0,18
p-значення	0,603	0,000***	0,015*	0,859

Примітка: * – позначені значення $p < 0,05$, ** – $p < 0,01$, *** – $p < 0,001$.

Як можна судити по p-значенням (тобто ймовірності помилки при прийнятті гіпотези про те, що змінна у двох вибірках розподілена по-різному), статистично значущі відмінності зафіксовані для таких показників, як суб'єктивний крок часу і фаза великого біологічний цикл. В основній групі 82,62% піддослідних належать до меланхолічної групи ($\tau = 1,05$ с – 59,09%; $\tau = 1$ с – 23,53%); тоді як у контрольній $\tau = 65,85$ % ($\tau = 1$ с).

Порівняльний аналіз даних по фазі Великого біологічного циклу дозволяє відзначити, що в контрольній групі законослухняних підлітків-школярів переважна кількість (53,67 %) перебувають у періоді від 1,75 до 2 С. В основній групі підлітків-делінквентів у періоді 1,75 С – 2 С більш, ніж у контрольної групи, кількість піддослідних – 59,56 %.

Розрахунок значення θ для «середньостатистичного суб'єкта» показує, що $\tau = 0,18$ с, приблизно в 2 рази більше, ніж граничне значення $\tau = 0,1$ с, встановлене у дослідженнях Б. Цуканова задля норми інтелекту. Зіставлення результатів, отриманих в обох вибірках для дослідження інтелектуального потенціалу підлітків, показало, що середній рівень інтелекту в основній і контрольній вибірках: $\sigma = 0,128$ с і $\sigma = 0,116$ с, і відповідає встановленій серединній нормі. На наш погляд, це підтверджує припущення про те, що інтелектуальний потенціал не є фактором, що детермінує делінквентну поведінку підлітків.

Вирішую друге завдання дослідження, було проведено методика Л. Сонді. Методика дозволяє розглянути особистість делінквентного підлітка як замкнуту саморегулюючу систему, яка в тій чи іншій мірі піддається середовищним впливам, в якій вроджені якості розглядаються як тенденції, що пронизують структуру особистості, починаючи як генетична предрисповищеність, що визначає темперамент індивіда, продовжуючи рисах і виявляючись у вибірковості та спрямованості соціальної активності індивіда. Цей підхід дозволяє нам не лише побудувати методологічну базу розуміння злочинності неповнолітніх, а й, відштовхуючись від даного розуміння особистості підлітка-делінквента, організувати профілактичну та корекційну роботу.

Результати, отримані за допомогою даної методики, представляють для нас особливий інтерес, оскільки підліткам з делінквентною поведінкою властиво гіпертрофований або акцентуований розвиток інстинктивної сфери, розгальмованість сфери потягів та ін, що також може виступати каталізатором протиправних дій.

Крім того, отримані дані можуть виступати основою типологізації особистості делінквентних підлітків, оскільки, на наш погляд, виділені Л. Сонді вісім потягів фактично є індивідуально-особистісними типами.

Результати аналізу відмінностей для числових шкал модифікованого тесту Л. Сонді, отримані за допомогою U-тесту Манна-Уїтні, наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Середні значення показників методу портретних виборів основної та контрольної груп

Статистики	Шкала h	Шкала s	Шкала e	Шкала hu	Шкала k	Шкала p	Шкала d	Шкала m
Статистика U Манна-Уїтні	2512	2729	2572,5	1362,5	1975,5	1811	2771,5	2422
Статистика W Уїлкоксона	11828	12045	11888,5	2223,5	2836,5	11127	3632,5	11738
Z-статистика	-0,99	-0,211	-0,773	-5,101	-2,906	-3,518	-0,06	-1,305
p-значення	0,322	0,833	0,44	0,000***	0,004**	0,000***	0,952	0,192

Примітка: * – означені значення $p < 0,05$, ** – $p < 0,01$, *** – $p < 0,001$.

Статистично значущими виявилися відмінності між вибірками за показниками шкали hu (істеричні схильності), шкали k (кататонічні прояви) і шкали p (параноїальність).

Методика Л. Сонді дозволяє пов'язати провідні фактори з соціалізацією особистості, стилем її суспільної поведінки, що становить стійкий індивідуально-особистісний конструкт. Грунтуючись на середніх значеннях числових шкал в основній групі делінквентних підлітків, можна виключити, що в основному по всіх шкалах демонструється нульова реакція. При нульових реакціях саме потяг має крайній ступінь напруженості, що сприяє спонтанному, неадекватному прийняттю рішення і, як наслідок, девіантної та делінквентної поведінки.

Порівняльний аналіз базисних потягів, генетично обумовлених і динамічно актуальних схильностей делінквентних підлітків і підлітків-школярів показав, що підлітків основної групи характеризують такі базові схильності, що помітно відрізняють їх від підлітків контрольної групи: демонстративність, прагнення до визнання, втеча у світ вигадки та брехні; деструктивне Я, втрата довіри, знецінення цінностей світу і внутрішніх цінностей; знецінення існування, відсутність аналізу про свої суперечливі, іноді взаємовиключні потяги, безмірне розширення Я, що зазвичай загрожує обмеженням кола інтересів, закритістю до нової інформації, відсутністю адекватних міжособистісних відносин і т.д. Підлітки-делінквенти багато в чому вже мають негативні базові потяги, що цілком сформувалися, актуальні схильності і значні потреби.

Вирішуя третє завдання, було проведено дослідження акцентуації та особистісних якостей підлітків за допомогою Патохарактерологічного діагностичного опитувальника (ПДО) М. Іванова, А. Лічко.

Результати порівняння розподілу додаткових показників ПДО наведено у табл. 3.

Аналіз результатів дослідження за методикою ПДО дозволяє нам констатувати наступне: структура вираженості типів акцентуації в досліджуваних вибірках різна. Визначено, що в основній групі піддослідних найбільш виражений епілептоїдний тип акцентуації (7,228 бала). Його характеризує афективна вибуховість, схильність до виникнення злобно-тужливого настрою з почуттям внутрішньої роздратованості, невдоволення оточуючими. З цим настроєм тісно пов'язані напруженість афекту, вибуховість та нестримна агресивність. Всі потяги у підлітковому віці у представників цього типу характеризуються надмірною інтенсивністю та силою, а їх задоволення протікає важко та супроводжується численними конфліктами. Показник негативного ставлення до дослідження знаходиться в межах норми, але, проте, він дещо вищий, ніж у контрольній групі (2,478 бала). Дисимуляція у межах норми (1,691); органічний генез не підтверджений, але й не виключається (1,926 бала); реакція емансипації виражена помірковано (2,471 бала); у системі поведінки переважають риси мужності (4,368 бала); психологічну схильність до алкоголізації не виявлено (-1,529 бала); показник делінквентності, що визначається в методиці ПДО тільки для підлітків чоловічої статі ($d = 2,941$ бала), не виражений; ризик депресії вищий, ніж у підлітків контрольної групи, але явної тенденції до розвитку депресії немає (1,110 бала). Парадигма акцентуації, будучи важливою для феноменологічного опису виявлених типів, у той самий час як така не дає повних пояснень скоєння конкретних правопорушень, не розкриває динаміку і механізми криміналізації особистості підлітка.

Для вирішення четвертого завдання дослідження було проведено кореляційний аналіз вимірних показників за методикою хронометричної проби, методикою Л. Сонді та методикою ПДО. Досліджувалися як внутрішні зв'язки між показниками однієї методики, і зв'язки між самими методиками.

Для визначення взаємозв'язку між суб'єктивним кроком часу, базовими поїздами і характерологічними особливостями делінквентних підлітків був використаний покроковий дискримінантний аналіз як основний статистичний інструмент, призначений для віднесення індивіда до однієї з двох (і більше) об'єктивно існуючих груп на підставі вимірів деяких.

Таблиця 3

Середні значення додаткових показників основної та контрольної груп

Статистики	Гіпертимний	Циклоїдний	Лабільний	Астено-невротичний	Сенситивний	Психастенічний	Епілептоїдний	Істероїдний	Нестійкий	Конформний	Шизоїдний
Статистика U Манна-Уїтні	1741,5	2349,5	2135,5	2488	2641,5	2632,5	2655	1988,5	2264	1874	2731
Статистика W Уїлкоксона	11057,5	11665,5	11451,5	3349	3502,5	11948,5	3516	11304,5	11580	11190	12047
Z-статистика	-3,662	-1,54	-2,282	-1,057	-0,514	-0,544	-0,465	-2,806	-1,84	-3,241	-0,199
p-значення	0,000***	0,124	0,022*	0,291	0,607	0,586	0,642	0,005**	0,066	0,001***	0,842

Примітка: * – позначені значення $p < 0,05$, ** – $p < 0,01$, *** – $p < 0,001$.

В результаті покрокового дискримінантного аналізу була сформована дискримінантна функція, що включає в себе такі показники:

- оцінку суб'єктивної одиниці часу;
 - методу портретних виборів (модифікованого тесту Л. Сонді): числова шкала h_u (істеричні нахили); числова шкала k (кататонічні нахили); числова шкала p (параноїдні схильності);
 - патохарактерологічного діагностичного опитувальника: виразність акцентуації характеру гіпертимного типу; виразність акцентуації характеру епілептоїдного типу; показник вираженості характеристик жіночності;
- Між побудованою функцією та об'єктивним показником приналежності до групи існує сильна позитивна кореляція. Це забезпечує хороші предиктивні властивості дискримінантної функції.

Дуже важливим є питання зіставлення вкладу різних показників у значення дискримінантної функції. Оскільки показники вимірюються в різних інтервальних шкалах, для відповіді на це питання необхідно проводити нормування, вирівнювання значень коефіцієнтів. Для цього була обчислена дискримінантна функція для кожного обстеженого в обох вибірках, а потім її значення були стандартизовані, тобто перетворені так, що їхнє середнє значення дорівнювало нулю, а дисперсія – одиниці. Після цього вирівнювання були обчислені коефіцієнти кореляції стандартизованої дискримінантної функції з показниками, які в неї входять.

Отримані коефіцієнти кореляції дозволяють не тільки встановити силу впливу показника на дискримінантну функцію (а значить, і на прогноз приналежності до тієї чи іншої групи), але і вказати напрямок впливу. Так, найбільшу позитивну кореляцію з дискримінантною функцією свідчить оцінка суб'єктивної одиниці часу τ ($\tau = 0,630$).

Слідом йдуть числовий показник шкали h_u (істеричні схильності, котрого коефіцієнт дорівнює $\tau = 0,411$, і виразність акцентуації епілептоїдного типу $\tau = 0,355$).

Виявлений позитивний взаємозв'язок зазначених показників доводить, що збільшення однієї отриманої змінної безпосередньо пов'язане зі збільшенням іншої змінної. Тобто, чим ближче суб'єктивний крок часу до 1 секунди, що зумовлює приналежність індивіда до «чистого» представника меланхолічного типу темпераменту, тим більше виявлені у нього базові істеричні схильності і виразність акцентуації характеру по епілептоїдному типу. Найбільш сильну негативну кореляцію показує виразність акцентуації характеру гіпертимного типу. Виявлений взаємозв'язок доводить, що при близькості суб'єктивного кроку часу до 1 секунди, високого ступеня вираженості базових істеричних схильностей і акцентуації характеру по епілептоїдному типу, показники гіпертимного типу акцентуації завжди будуть виражені мінімально.

Предиктивні якості побудованої нами дискримінантної функції можна оцінити за результатами класифікації обстежених підлітків обох вибірок, контрольної та основної (табл. 4).

Таблиця 4

Результати визначення схильності підлітків до делінквентної поведінки

Абсолютна кількість	Контрольна група по ДФ	Основна група по ДФ	Разом
Контрольна група	41	0	41
Основна група	52	84	136
Відносна кількість, %			
Контрольна група	100%	0%	100%
Основна група	38,2%	61,8%	100%

Примітка: ДФ – дискримінантна функція.

Аналіз класифікації обстежених з допомогою дискримінантної функції підлітків показує, що це 100 % підлітків з контрольної вибірки були віднесені дискримінантною функцією групи 1.

Майже 62% неповнолітніх злочинців були вірно віднесені до групи 2. Однак 38% з них були класифіковані як такі, що належать до групи 1. На наш погляд, це так звані «випадкові» правопорушники, «втягнуті» в протиправну поведінку значним оточенням або певним чином, що склалася соціальною ситуацією. Їх поведінка є ситуативною, і саме цих підлітків можна утримати в рамках законності, використовуючи попередню діагностику та адекватні методи профілактичної роботи.

Нами зазначено, що в першій групі деяка частина підлітків відноситься до однозначно законослухняних, які дотримуються закону незалежно від власних, можливо, іноді і протизаконних бажань, а також незалежно від впливу ситуації та оточення (значення дискримінантної функції від -4 до -3). До другої групи увійшли підлітки, які мають явну схильність до протиправної поведінки і порушують закон незалежно від обставин (значення дискримінантної функції від 2 до 4).

Для додаткової валідації прогностичних якостей дискримінантної функції нами була проведена крос-перевірка. Вона полягала в тому, що з вихідних даних послідовно виключалося по одному спостереженню та будувалася дискримінантна функція. Потім перевірялася вірність класифікації цього «невідомого» дискримінантної функції підлітка. Результати цієї перевірки підтвердили високі прогностичні якості нашої моделі, вони наведені в табл. 5.

Таблиця 5

Результати крос-перевірки якості класифікації за допомогою дискримінантної функції

Абсолютна якість	Контрольна група по ДФ	Основна група по ДФ	Разом
Контрольна група	41	0	41
Основна група	55	81	136
Відносна якість, %			
Контрольна група	100%	0%	100%
Основна група	40,4%	59,6%	100%

Примітка: ДФ – дискримінантна функція.

Неважко оцінити загальну якість класифікації. Оскільки з 177 спостережень було правильно класифіковано 41+84 спостережень, то вірогідність правильної класифікації становить

$$\frac{41+84}{177} = \frac{125}{177} \approx 0,7062 = 70,62\%.$$

Висновки.

1. В процесі дослідження визначено особливості суб'єктивного часу в основній вибірці делінквентних підлітків, що доводять належність більшої частини підлітків-делінквентів (82,62%) до меланхолійного типу темпераменту. Домінування представників меланхолійної групи у вибірці делінквентних підлітків є одним з факторів ризику у формуванні делінквентності: слабкість нервової системи меланхоліка посилює особисту дезадаптацію та психологічну залежність від несприятливих зовнішніх умов. Простежуючи «С – періодичність» вчинення деліктів, можна констатувати, що на момент скоєння злочину середньостатистичний підліток – делінквент знаходився в останній чверті періоду С, яка характерна спадом можливостей, особистісним неблагополуччям, загостренням психологічних проблем і чутливістю до впливів – ств навколишнього середовища. Явне кількісне переважання випробуваних основний групи, які перебували на момент скоєння делікту у періоді так званого «біоенергетичного мінімуму» підтверджує суб'єктивну вразливість підлітків і особливу роль соціальної ситуації розвитку, провокує або гальмує прояв вікових загострень і протиправних дій. Специфіка С – періоду в основній групі дозволяє спрогнозувати ступінь ризику та індивідуальні варіації активності делінквентної поведінки підлітка.

2. Аналіз базисних потягів, глибинних потреб, генетично обумовлених і динамічно актуальних схильностей делінквентних підлітків та підлітків-школярів виявив наступне: підлітків основної групи характеризують базові схильності, що помітно відрізняють їх від однолітків контрольної групи, а саме: демонстративність, прагнення до визнання, втеча у світ вигадки і брехні, деструктивне Я, втрата довіри, знецінення існування, відсутність аналізу своїх суперечливих, іноді взаємовиключних потягів, безмірне розширення Я зазвичай загрожує обмеженням кола інтересів, закритістю до нової інформації, відсутністю адекватних міжособистісних відносин і т.д. Встановлено, що підлітки-делінквенти багато в чому вже мають негативні базові потяги, що сформувалися, актуальні схильності і значні потреби. Наявність крайнього ступеня напруженості сприяє неадекватному прийняттю рішень і, як наслідок, виникненню девіантної та делінквентної поведінки.

3. Виявлено, що в групі підлітків-делінквентів найбільш виражений епілептоїдний тип акцентуації, головними рисами якого є схильність до дисфорії і тісно пов'язана з нею афективна вибуховість, напружений стан інстинктивної сфери, що іноді досягає аномалії потягів, а також в'язкість, інертність, що відбиваються на психіці

4. Визначено взаємозв'язок між суб'єктивним кроком часу, базовими потягами, актуальними схильностями, глибинними потребами і характерологічними особливостями делінквентних підлітків (за допомогою дискримінантної функції). Отримані коефіцієнти кореляції дозволили не тільки встановити силу впливу показника на дискримінантну функцію, але і вказати напрямок впливу. Найбільшу позитивну кореляцію із дискримінантною

функцією демонструє оцінка суб'єктивного кроку часу t . Виявлений позитивний взаємозв'язок зазначених показників доводить, що збільшення однієї отриманої змінної безпосередньо пов'язане зі збільшенням іншої змінної. Це означає, що чим ближче підліток до «чистого» меланхоліку, тим слабша його нервова система, що обумовлює посилення на глибинному рівні проявів істеричних схильностей (демонстративність, втеча у світ брехні, почуття власної нікчемності, скритність і т.д.) і риси акцентуації характеру за епілептоїдним типом (напруженість інстинктивної сфери, в'язкість, важковаговість, інертність психіки, схильність до афектів і т.д.). Зазначені особливості посилюються несприятливою соціальною ситуацією та виражаються у соціально небезпечних тенденціях. Результати аналізу взаємозв'язку факторів делінквентної поведінки підлітків за допомогою дискримінантної функції із загальної кількості досліджуваних дозволили виділити 2 основні групи: делінквентних та законослухняних підлітків. Однак частину з них можна віднести до категорії «випадкових» злочинців, які потенційно не мають схильності до скоєння деліктів.

5. Розроблено психологічний метод, спрямований на визначення схильності підлітків до делінквентної поведінки та рекомендації щодо його використання у профілактичній та корекційній роботі для працівників правоохоронних органів, юридичних та шкільних психологів. Даний метод дозволив об'єднати як суб'єктивні проєктивні та вербальні методики (методика восьми потягів Л. Сонді в модифікації Л. Собчик; Патохарактерологічний діагностичний опитувальник М. Іванова, А. Лічко), так і об'єктивні (хронометрування по методике Б. Цуканова). Процедура обробки отриманих результатів перерахованих методик включає статистично обґрунтовані методи підрахунку і стандартизації даних. Пропонований психологічний метод дозволяє з високим ступенем ймовірності визначати схильність підлітків до протиправної поведінки. Розроблений метод також дозволяє розглядати особистість делінквентного підлітка як саморегулюючу систему, яка в тій чи іншій мірі піддається середовищним впливам, в якій вроджені якості розглядаються як тенденції, що пронизують структуру особистості, починаючись як індивідні передиспозиції, що визначають характер індивіда, рисах і виявляючись у вибірковості та спрямованості соціальної активності індивіда.

Перспективою подальшої роботи є поглиблене вивчення делінквентної поведінки підлітків з точки зору психології часу та створення на основі розробленого психологічного методу комп'ютерної методики експрес-діагностики схильності підлітків до делінквентної поведінки.

References:

1. Barabash, O. (2017). Poniattia ta vydy delinkventnoi povedinky liudyny. [Understand that you see the delinquent behavior of a person]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya: Yurydychni nauky*, 865, 62-66.
2. Sobchik, L. (1998) Test vosmy vlechenyi Sondy u eho modyfykatsiya. Sobchik L.N. [Szondi's eight drives test and its modification. Sobchik L.N. Introduction to the psychology of individuality]. *Vvedeniye v psykholohiyu undyvydualnosty. Teoryia y praktyka psykhdoyahnostyky Ynstytut prykladnoi psykholohyy*, 1998, 512. (in Russian).
3. Portnytska, N. (2012). Rozdil IV. Osoblyvosti roboty nad pofesiino-oriientovanyim zavdanniam z kursu «Psykholojiia deviantnoi povedinky». [Rozdil IV. Features of work on the job-oriented heads of the course "Psychology of deviant behavior". *Bazovi metodyky do kursu: Patopsykholohichniy diahnostynyi opytuvalnyk dlia pidlitkiv*. <http://eprints.zu.edu.ua/21417/1/%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0.pdf> (in Ukrainian).
4. Chunosov, M. (2013). Klasyfikatsiia vydiv delinkventnoi povedinky yak teoretychna problema. [Classification of types of delinquent behavior as a theoretical problem]. *Kompiuterno-intehrovani tekhnolohii: osvita, nauka, vyrobnytstvo*. 11, 158-161. (in Ukrainian).
5. Tsukanov, B. (2000). *Vremia v psykhyke cheloveka: monohrafiya*. [Time in the human psyche: monograph]. Odessa: Astroprynt, 220. (in Ukrainian).